

**ОСНОВНІ ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ
У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ
ВОЛІ В УКРАЇНІ**

У статті визначено зміст і характерні особливості міжнародно-правових стандартів у галузі прав людини. Виділено основні форми використання міжнародно-правових норм, принципів, правил і рекомендацій, присвячених правовому статусу осіб, засуджених до позбавлення волі, у національному законодавстві України, проаналізовано їх зміст.

Ключові слова: права і свободи, міжнародно-правові стандарти прав людини, міжнародні стандарти поводження із засудженими, міжнародне співробітництво, імплементація, ратифікація, адаптація, засуджений до позбавлення волі.

В статье определены содержание и специфические черты международно-правовых стандартов в области прав человека. Выделены основные формы использования международно-правовых норм, принципов, правил и рекомендаций в сфере обеспечения правового статуса лиц, осуждённых к лишению свободы, в национальном законодательстве Украины, дан анализ их содержания.

Ключевые слова: права и свободы, международно-правовые стандарты в области прав человека, международные стандарты обращения с осуждёнными, осуждённый к лишению свободы.

The content and specific features of the notion “international-legal human rights standards” are characterized. The main forms of using international-legal norms, principles, rules and recommendations which ensuring the rights of persons condemned to imprisonment, in the national legislation of Ukraine are identified, and their content is described.

Key words: rights and freedoms, international-legal human rights standards, international standards of treatment of prisoners, international cooperation, implementation, ratification, adaptation, condemned to imprisonment.

Вступ. Сьогодні в галузі прав людини існує велика кількість міжнародних норм, принципів, правил і рекомендацій, присвячених правовому статусу осіб, засуджених до позбавлення волі, де основна увага приділяється регламентації, формам реалізації та захисту їх прав і свобод. Як засвідчує практика, міжнародні стандарти в галузі прав людини розробляються міжнародними організаціями й інститутами, конкретизуються в процесі правозастосування міжнародних судових органів, а згодом застосовуються в окремих внутрішньодержавних системах, безпосередньо впливаючи на розвиток законодавства та національної практики захисту прав засуджених осіб. Міжнародні стандарти забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі, визначають обов’язковий або рекомендований для держав нормативний мінімум правового статусу засудженого, в тому числі його юридичний захист і відповідні правочинності й обов’язки державних органів і посадових осіб.

Міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини були предметом наукового аналізу таких вітчизняних і зарубіжних учених, таких як М. Антонович, Ю. Білас, Ю. Грошевий, О. Лукашева, О. Музичук, П. Рабінович, О. Руднева, О. Тіунов, Л. Ульяшина, В. Філіппов та ін. Окремі аспекти закріплення в національному законодавстві України міжнародних стандартів поводження із засудженими розглядали Є. Бараш, І. Василюк, М. Гуцуляк, О. Іваньков, С. Клименко, О. Лисодед, В. Львовчкін, О. Романюк, Н. Рябих, А. Степанюк, В. Човган, І. Яковець, М. Яцишин.

Проте, незважаючи на численні праці в цій сфері, інтенсивність змін, які відбуваються останніми роками в законодавстві України і які є прямим відбиттям норм, принципів і рекомендацій міжнародних норм права, що все більше входять у практику діяльності установ та органів вітчизняної пенітенціарної системи, вимагає постійного перегляду стану національного законодавства щодо питань забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз основних форм використання міжнародно-правових стандартів у сфері забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі, у національному законодавстві України, що передбачає визначення поняття й особливостей міжнародно-правових стандартів у галузі прав людини, розгляд основних форм використання міжнародних норм, принципів, правил і рекомендацій, присвячених правовому статусу осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні, їх характеристика.

Результати дослідження. Міжнародні стандарти поведінки із засудженими до позбавлення волі становлять прийняті на міжнародному рівні норми, принципи й рекомендації, що у своїй сукупності створюють єдиний міжнародно-правовий інститут захисту прав громадян, засуджених до позбавлення волі, і є визначальними під час створення основних джерел національного законодавства в частині визначення основних засад поведінки з в'язнями, прав та обов'язків засуджених до позбавлення волі, управління пенітенціарними установами, ресоціалізації засуджених осіб, участі громадськості в цьому процесі тощо [1, с. 23; 2, с. 64]. Специфічними ознаками міжнародних стандартів у галузі прав людини щодо забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, є такі: фіксованість, модельність, універсальність, змістова динамічність, загальнодемократичність вимог тощо [3, с. 22; 4, с. 69].

Розвиваючи загальну формулу правового статусу осіб, засуджених до позбавлення волі, стандарти міжнародного характеру акцентують увагу на тому, що державам необхідно гарантувати всім ув'язненим повне дотримання законодавчо закріплених прав. Права і свободи, передбачені Конституцією й національними законами, наповнюються реальним змістом лише в тому випадку, якщо можливість їх здійснення буде надійно забезпечена наявністю чинних правових та організаційних механізмів їх реалізації й контролю.

Основними формами діяльності держави щодо ефективного залучення та використання стандартів міжнародного характеру у сфері забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі, є безпосередня міжнародна співпраця, обмін досвідом у реформі пенітенціарної сфери й, зокрема, у питаннях захисту та охорони прав і свобод засуджених, упровадження зарубіжного досвіду нормативно-правового закріплення й застосування міжнародних стандартів стосовно прав засуджених осіб шляхом ратифікації та подальшої імплементації цих стандартів у національному законодавстві, адаптації норм чинного національного законодавства до загальновизнаних міжнародних стандартів у даній сфері, а також відповідної правотворчої й правозастосовної, організаційної, оперативного-виконавчої та контрольної діяльності всіх суб'єктів забезпечення прав осіб, засуджених до кримінального покарання у вигляді позбавлення волі.

Міжнародна співпраця у сфері виконання кримінальних покарань і поведінки із засудженими здійснюється шляхом реалізації міжнародних проектів і впровадження зарубіжного досвіду, залучення інвестиційних надходжень від іноземних донорів, виконання висновків і рекомендацій органів ООН і Ради Європи тощо. Варто зазначити, що євроінтеграційні прагнення України насамперед вимагають належного сприйняття норм і стандартів держав Європейського Союзу, максимального використання їх позитивного досвіду в галузі забезпечення прав і свобод людини. Так, сьогодні у сфері виконання кримінальних покарань і поведінки із засудженими вивчається та впроваджується досвід багатьох держав, а саме: Польщі, Великої Британії, Естонії, Латвії, Швеції, Нідерландів, Швейцарії тощо [5, с. 12]. У межах програми співпраці з Європейським Союзом і Радою Європи у 2015 р. відкрито Проект «Подальша підтримка реформи пенітенціарної системи в Україні», метою якого стало впровадження в діяльність органів і установ пенітенціарної системи досвіду щодо застосування реабілітаційного підходу під час виконання кримінальних покарань відповідно до європейських стандартів і європейського досвіду, удосконалення процедур і практики проведення в'язничних інспекцій і механізму розгляду скарг засуджених. Започаткування цього Проекту зумовлено необхідністю більш якісного виконання рекомендацій Європейського комітету проти катувань, рішень Європейського суду з прав людини і рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи в галузі прав людини в Україні.

Аналіз основних видів сучасного міжнародного співробітництва в галузі охорони та захисту прав людини дає можливість зарахувати до основних напрямів здійснення міжнародної співпраці щодо виконання кримінальних покарань і поведінки із засудженими, у тому числі

з питань забезпечення прав і свобод осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні, такі види діяльності:

- вдосконалення механізмів реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, зокрема щодо забезпечення прав і свобод засуджених;
- підвищення ефективності функціонування установ виконання покарань, зокрема вдосконалення систем забезпечення правопорядку, оснащення сучасною технікою й засобами контролю;
- створення в установах виконання покарань належних умов утримання осіб, позбавлених волі, зокрема, шляхом упровадження європейських стандартів у сфері організації охорони здоров'я засуджених, використання сучасних форм соціально-виховного та психологічного впливу на засуджених, удосконалення системи освіти засуджених до позбавлення волі;
- вдосконалення системи підготовки й підвищення кваліфікації персоналу у сфері організації виконання покарань з урахуванням норм міжнародного права, що стосується питань поводження із засудженими;
- організація ефективних комунікацій між органами й установами виконання покарань та інститутами громадянського суспільства, у тому числі із засобами масової інформації.

Основними формами міжнародного співробітництва у цій сфері є:

- організація та проведення семінарів, робочих зустрічей з метою представлення набутого досвіду, навчальних візитів, що дають змогу вирішити практичні питання, пов'язані з діяльністю й упровадженням набутого досвіду, організація стажування;
- розроблення та проведення спільних досліджень у сфері забезпечення прав і свобод засуджених осіб;
- надання експертів-радників щодо розроблення законодавчих актів або впровадження набутого досвіду;
- обмін інформацією, документацією та відповідними матеріалами в межах національного законодавства держав, а також підготовка публікацій за встановленими напрямками співробітництва.

Інститут імплементації міжнародних стандартів у галузі прав і свобод людини в сучасній юридичній науці визначається як сукупність засобів забезпечення реалізації міжнародно-правових норм, що створюються державою [6, с. 14]. Під імплементацією міжнародних стандартів з прав і свобод засуджених до позбавлення волі розуміється державно-владна діяльність компетентних органів щодо втілення в національне законодавство за допомогою сукупності правових засобів тих положень, які передбачені нормами міжнародного права стосовно цієї категорії громадян [7, с. 45]. Механізм імплементації як система юридичних методів і засобів, за допомогою яких здійснюється забезпечення реалізації прав і свобод засуджених [7, с. 45], містить у собі такі основні форми, як правотворча і правозастосовна, організаційна, оперативно-виконавча та контрольна діяльність суб'єктів забезпечення прав осіб, засуджених до кримінального покарання у вигляді позбавлення волі. Національну систему імплементації становлять органи державної влади й інші органи держави, що уповноважені забезпечувати виконання державою міжнародно-правових зобов'язань [8, с. 296].

За роки незалежності Україною ратифіковано всі основні універсальні та регіональні міжнародні стандарти загального і спеціального характеру в галузі прав людини: Загальну декларацію прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права, Декларацію про захист всіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання й Факультативний протокол до цієї Конвенції, Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, Європейську конвенцію про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, Європейські пенітенціарні правила, Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями тощо.

Важливим кроком на цьому шляху став також вступ України до Ради Європи, у зв'язку з яким Україна взяла на себе відповідні зобов'язання перед міжнародною спільнотою щодо реформування законодавства, виходячи з вимог міжнародних, зокрема європейських, стандартів у цій сфері. Тож відразу після вступу до Ради Європи в Україні почав активно використовуватися міжнародний досвід дотримання прав людини, накопичений у пенітенціарних системах європейських країн. Органи й установи виконання покарань стали більш відкритими для міжнародних правозахисних організацій, що здійснюють контроль за місцями позбавлення волі. Налагоджені тісні контакти з Міжнародним Комітетом Червоного Хреста, Європейським комітетом із запобі-

гання катуванням і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню, Європейським судом з прав людини тощо.

Положення більшості міжнародно-правових актів ООН і Ради Європи у сфері захисту прав людини відображено у відповідних статтях прийнятої в 1996 р. Конституції України, яка визнала чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, частиною національного законодавства [9, ст. 9], установила нові принципи взаємовідносин особи та держави (визнання прав і свобод людини вищою соціальною цінністю, розбудова правової, соціальної держави [9, ст. 1, 3] тощо), гарантувала особам, засудженим до позбавлення волі, як і всім іншим громадянам, забезпечення їхніх прав і свобод відповідно до сучасних міжнародних стандартів, заклавши тим самим необхідне підґрунтя для вдосконалення чинного законодавства в цій сфері. Відповідні зміни в законодавстві України відбулися в таких нормативно-правових актах, як Кримінально-виконавчий кодекс України, який увібрав у себе низку важливих положень міжнародних і європейських стандартів щодо поводження із засудженими, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закони України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», «Про застосування амністії в Україні», «Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк», Указ Президента України «Про утворення Державного департаменту України з питань виконання покарань», Постанова Кабінету Міністрів України «Про Програму приведення умов тримання засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, а також осіб, що тримаються у слідчих ізоляторах і лікувально-трудових профілакторіях, у відповідність з міжнародними стандартами» тощо. Як свідчить аналіз змісту зазначених нормативно-правових актів, більшість із них цілком відповідає чинним міжнародним стандартам у галузі прав людини [10, с. 47–50].

Визначальним етапом процесу входження України до загальноєвропейського правового простору стала ратифікація в 1997 р. Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, адже, ратифікувавши Конвенцію, Україна визнала обов'язковою юрисдикцію Європейського суду з прав людини, що може розглядати заяви, подані особами, які скаржаться на порушення прав, гарантованих цією Конвенцією. З 1997 р. до 2016 р. близько 8 тисяч осіб звернулося до Європейського суду з прав людини зі скаргами на порушення Україною їхніх прав і свобод. Європейським судом з прав людини стосовно України ухвалено 1126 рішень [11]. Зокрема, у 2003 р. Європейським судом винесені рішення щодо суті в шести справах за заявами осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. У цих справах, що стосувались умов утримання засуджених, констатовано порушення прав, гарантованих ст. 3 (заборона катувань, нелюдського й такого, що принижує людську гідність, поводження або покарання), ст. 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя й кореспонденції), ст. 9 (право на свободу релігії) і ст. 13 (право на ефективний засіб правового захисту) Конвенції про захист прав і основних свобод людини [12].

Окрім створення нової бази джерел із залученням міжнародних стандартів у галузі прав людини, завдання ефективного забезпечення прав і свобод осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні, також передбачало й відповідну адаптацію чинного законодавства до сучасних європейських і міжнародних документів у галузі прав людини, що полягає в поетапному ухваленні та впровадженні законів і підзаконних нормативно-правових актів, розроблених з урахуванням права Європейського Союзу, а також у внесенні відповідних змін до чинних нормативно-правових актів України.

Під адаптацією законодавства України до законодавства Європейського Союзу загалом розуміється послідовний процес наближення її правової системи, що містить у собі законодавство, правотворчість, юридичну техніку, практику, правозастосування, до правової системи Європейського Союзу відповідно до критеріїв, що висуваються ЄС до держав, які мають намір до нього приєднатися [13, с. 131]. Завдання забезпечення реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу та відповідна адаптація національного законодавства до законодавства ЄС законодавчо оформлено в прийнятих Верховною Радою Законах України «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [14] і «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [15], що закріпили комплекс завдань з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, спрямованих на реалізацію державної політики і пріоритетних напрямів розвитку правової системи України шляхом удосконалення нормотворчої діяльності органів державної влади та запровадження єдиної системи планування, координації й контролю роботи з адаптації законодавства. Завдання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу також закріплено в Угоді про асоціацію між

Україною та ЄС, ст. 114 якої встановлює, що «сторони визнають важливість адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Україна забезпечує, щоб існуючі закони та майбутнє законодавство поступово досягли сумісності з *acquis* ЄС» [16, ч. 1 ст. 114].

Щодо адаптації законодавства, що безпосередньо стосується правового статусу осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні, то насамперед варто відзначити прийнятий у 2013 р. так званий євроінтеграційний закон – Закон України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо порядку та умов відбування покарання» [17], прийняття якого розглядалося як необхідний крок для підписання Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом [2, с. 67]. Цим Законом унесено зміни й доповнення до статей Кримінально-виконавчого кодексу України, якими регулюються порядок та умови виконання й відбування таких видів кримінальних покарань, як позбавлення волі на певний строк і довічне позбавлення волі.

Ще одним важливим кроком до утвердження в Україні міжнародних стандартів поведінки із засудженими стало прийняття у 2014 р. Закону України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів» [18], яким визначено стратегію й тактику державної політики щодо реформування органів і установ виконання покарань відповідно до міжнародних стандартів у галузі прав людини. Зміни, закріплені Законом, суттєво покращували правове становище осіб, засуджених в Україні до позбавлення волі. Так, принциповою зміною став підхід до визначення праці засуджених як до їхнього суб'єктивного права, відповідно до ст. 26 Європейських пенітенціарних правил [19], замість обов'язку засуджених працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрацією колонії, встановлювалось право засуджених працювати на таких роботах [20, ч. 1 ст. 118]. Законом також урегульовано порядок надання засудженим тривалих побачень, оформлення пенсій, поширено перелік кореспонденції, що не підлягає перегляду, змінено формулювання щодо виконання засудженими законних вимог адміністрації, закріплено право користуватися мобільним зв'язком та Інтернетом тощо [20, ч. 2 ст. 59]. Крім того, на підставі й на виконання положень Закону прийнято цілу низку підзаконних нормативних актів, а саме: Накази Міністерства юстиції України «Про внесення змін до Інструкції про порядок надання засудженим короточасних виїздів за межі установ виконання покарань», «Про затвердження Порядку організації надання засудженим до позбавлення волі доступу до глобальної мережі Інтернет», Наказ Мін'юсту України та Міністерства охорони України «Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі» тощо.

Необхідність забезпечення умов для реальної можливості засуджених скористатися правами, наданими Законом України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів», зумовила прийняття у 2016 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених» [21], яким суттєво розширено права засуджених до позбавлення волі (зокрема витратити для придбання продуктів харчування, одягу, взуття, білизни та предметів першої потреби гроші, зароблені у виправній колонії, одержані за переказами, за рахунок пенсій та іншого доходу), врегульовано питання пенсійного забезпечення засуджених до позбавлення волі, які фактично, за чинними нормами Кримінально-виконавчого кодексу України, не могли скористатися цим правом, а також унесено зміни щодо прав засуджених до позбавлення волі на користування глобальною мережею Інтернет.

Висновки. Отже, законодавчі зміни, які відбулися останніми роками в Україні, дали змогу істотно наблизити умови відбування покарання у вигляді позбавлення волі до міжнародних стандартів поведінки із засудженими. Розглянуті нововведення українського законодавства є прямим відбиттям норм, принципів і рекомендацій міжнародних норм права, які все більше входять у практику діяльності установ та органів вітчизняної пенітенціарної системи. Однак завдання інтеграції до Європейського Союзу вимагає не тільки формального приведення національних норм і правил у відповідність до європейських стандартів у галузі прав людини, а й реального дотримання цих прав і свобод, їх належної охорони та захисту, що, зокрема, потребує подальшого реформування вітчизняної пенітенціарної системи й організаційно-правового забезпечення діяльності її органів та установ з використанням сучасного міжнародного досвіду. Практичне вирішення проблеми застосування в пенітенціарній системі України міжнародних стандартів поведінки із засудженими, зокрема передбачає таке:

- запобігання забороненим способам поведінки із засудженими, що принижують їхню людську гідність;
- забезпечення законності діяльності персоналу установ і органів, що виконують покарання;

- приведення у відповідність умов утримання засуджених, забезпечення належного медичного обслуговування, загальноосвітнього та професійно-технічного навчання засуджених тощо;
- створення дієвої системи ресоціалізації й соціальної адаптації засуджених до позбавлення волі;
- розширення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час відбування кримінального покарання у вигляді позбавлення волі тощо.

Реалізація зазначених заходів дасть змогу суттєво наблизити умови відбування покарання у вигляді позбавлення волі в Україні до відповідних міжнародних стандартів поведінки із засудженими, покращити стан дотримання прав позбавлених волі осіб, а також посилити гарантії їх здійснення.

Список використаних джерел:

1. Міжнародні стандарти, принципи і рекомендації в галузі виконання покарань та діяльності органів і установ виконання покарань: методичні рекомендації / уклад. О.В. Романюк, В.О. Човган. Біла Церква, 2016. 131 с.
2. Лисодєд О.В. Закріплення міжнародних та європейських стандартів поведінки із засудженими у кримінально-виконавчому законодавстві України (на прикладі Закону України від 8 квітня 2014 р. № 1186-VII). Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. праць. 2015. Вип. 30. С. 64–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbzz_2015_30_8.
3. Рабінович П.М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. Вісник Нац. акад. правових наук України. 2016. № 1 (84). С. 19–29.
4. Раданович Н. Європейські стандарти прав людини: поняття, структура, джерела формування. Проблеми державотворення та захисту прав людини в Україні: матер. XIII регіон. наук.-практ. конф. (8–9 лютого 2007 р.). Львів: Юр. фак. Львівського нац. ун-ту ім. І. Франка, 2007. С. 69–71.
5. Беззуб І. Реформа Державної пенітенціарної служби України: від карального до реабілітаційного підходу. Громадська думка про правотворення: інформаційно-аналітичний бюлетень на базі оперативних матеріалів. Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі». 2016. № 1 (104). 73 с. С. 7–15. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/dumka/2016/1.pdf>.
6. Цись Н.І. Імплементация норм международного права у національне кримінальне законодавство України (Загальна частина): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; виправно-трудове право» / Київ. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. Київ, 1994. 25 с.
7. Львович В.А. Нормативно-правові та організаційні засади забезпечення реалізації в Україні міжнародних стандартів з прав і свобод засуджених до позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2002. 195 с.
8. Яцишин М.М. Історико-правові засади кримінально-виконавчої політики України: монографія. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 440 с.
9. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
10. Коваль І. Експертиза нормативно-правових актів та їх проектів на відповідність Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практиці Європейського суду з прав людини. Право України. 2009. № 1. С. 47–50.
11. Льошенко О. Україна займає перше місце серед країн Ради Європи за кількістю скарг, що перебувають на розгляді в ЄСПЛ. Закон і бізнес. 2017. Вип. № 7 (1305). URL: <http://zib.com.ua/ua/issue/555/>.
12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
13. Сюр Н.В. Правова інтеграція України до Європейського Союзу: теоретико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Київський нац. ун-т внутрішніх справ. Київ, 2006. 183 с.
14. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 21.11.2002 № 228-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 3. Ст. 12.
15. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 № 1629-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 29. Ст. 367.
16. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Міжнародний документ від 27.06.2014. Офіційний вісник України. 2014. № 75. Т. 1. Ст. 2125.

17. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо порядку та умов відбування покарання: Закон України від 05.09.2013 № 435-VII. Відомості Верховної Рад України. 2014. № 20–21. Ст. 724.

18. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів: Закон України від 08.04.2014 № 1186-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 23. Ст. 869.

19. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила: Рекомендації Ради Європи від 12.02.1987. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_032/ed19870212.

20. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 3–4. Ст. 21.

21. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених: Закон України від 07.09.2016 № 1492-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 43. Ст. 736.